

رومي Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 · Yıl / Year : Sonbahar / Autumn 2018 · Sayı / Issue : 2

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايدى للبحوث الإسلامية / Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN: 2564-7903

Yıl / Year: 1 – Sonbahar / Autumn 2018 - Sayı / Issue: 2

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Rumeli
Journal of Islamic Studies Yıl/Year: 1
Sonbahar/Autumn 2018 - Sayı /Issue: 2

Sahibi / Owner

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat
Fakülteleri Adına
Prof. Dr. Cevdet Kılıç, Trakya
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Editör / Editor

Dr. Mustafa Şentürk, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yardımcı Editörler / Co-Editors

Dr. Feim Gashi, Kırklareli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dr. Ümit Eker, Çanakkale OMÜ İlahiyat
Fakültesi
Dr. Yakup Bıyıkoglu, Tekirdağ NKÜ
İlahiyat Fakültesi
Arş. Gör. Tuba Yıldız, Trakya
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

**Arnavutça Dil Editörü / Albanian
Language Editor**

Dr. İtir Rruqa, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yazı İşleri Müdürü

Dr. İtir Rruqa, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Amblem Tasarım / Emblem Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım / Graphic Design

Alihaydar Murat Kıştan / Nokta Klâsik

Adres / Adress

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne-
TÜRKİYE
Tel. 0 284 235 68 99
Fax 0 284 235 08 87
rumelislam@trakya.edu.tr

Basım Yeri / Printed By

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayı
Yerleşkesi EDİRNE

Basım Tarihi/Printing Date

Ekim - 2018

rumelislam@trakya.edu.tr

[rumeli.islamicstudies.3](https://www.facebook.com/rumeli.islamicstudies.3)

[rumeliislam@rumeliislam](https://twitter.com/rumeliislam)

www.ilahiyat.trakya.edu.tr,
<http://dergipark.gov.tr/rumeli>

**Uluslararası Danışma Kurulu /
Int. Advisory Board**

Dr. A.Taha İmamoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Abdurrahman Okuyan, Ondokuz
Mayıs Üni., Türkiye
Dr. Adem Apak, Uludağ Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ahmad Omar, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ahmad Sawan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Çapku, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Emre Dağtaoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Faruk Güney, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Öz, Kahramanmaraş S.İ.
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Karataş, Sakarya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ali Öztürk, İstanbul Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Bekir Zakir Çoban, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fahrush Rexhepi, University of
Pristina, Kosova
Dr. Shaban Sulejmani, University of
Skopje, Makedonya
Dr. Fatih Toktaş, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fatih Yakar, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Habibe Kazancıoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Halil Aldemir, Kilis Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Halim Işık, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Hasan Coşgun, Gaziosmanpaşa
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hasan Maçın, Adıyaman
Üniversitesi, Türkiye

Dr. İbrahim Kocabaş, Yıldız Teknik
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İlyas Çelebi, İstanbul 29 Mayıs
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İrfan Morina, University of
Pristina, Kosova
Dr. İsmail Çalışkan, Yıldırım Beyazıt
Üni., Türkiye
Dr. Mahmut Yazıcı, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Dalkılıç, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Demirtaş, Gaziosmanpaşa
Üni., Türkiye
Dr. Mehmet Kenan Şahin, Ordu
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Ümit, Marmara
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muammer Bayraktutar,
Gaziosmanpaşa Üni., Türkiye
Dr. Murat Sula, Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Hocaoğlu, RTE
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Necip Yılmaz, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Özel, Şehir Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Muzaffer Özli, Fırat Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Nazar Omran, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Nebile Özmen, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necdet Şengün, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necdet Ünal, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Necmettin Gökkır, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nevzat Aydın, Bayburt
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nurullah Altaş, Marmara
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Oğuzhan Ş. Yağmur, Dokuz Eylül
Üni., Türkiye
Dr. Ömer Başkan, Abant İzzet Baysal
Üni., Türkiye

Dr. Ömer Soner Hunkan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özkan Öztürk, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ramadan Doğan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Raşit Küçük, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Rıdvan Canım, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sema Geyin, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Serpil Başar, Diyanet İşleri
Başkanlığı, Türkiye
Dr. Seyfullah Efe, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Siham Mevid, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Suat Erdem, Bozok Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Süheyl Ünal, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Thaer Alhallak, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yakup Yılmaz, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yasemin Sarı, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yusuf Şen, Bayburt Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Zübeyir Bulut, Abant İzzet Baysal
Üni., Türkiye

**Uluslararası Yayın Kurulu/Int.
Editorial Board**

Dr. Safvet Halilović, University of
Zenica, Bosna Hersek
Dr. Almir Fatić, University of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Zuhdija Hasanović, Uni. of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Sulejman Topoljak, University of
Bihac, Bosna
Dr. Şukriya Ramiç, University of
Zenica, Bosna Hersek
Dr. Abas Jahja, Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Dr. Ahmad Sawan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Hüseyinoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Behlül Kanaçi, Karadağ İslam
Birliği, Karadağ
Dr. Cevdet Kılıç, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Emina Sadikovic, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Emine Arslan, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Enver Gicic, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Fatih Köse, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İrfan Morina, University of
Pristina, Kosova
Dr. Mensur Nuredin, University of
Skopje, Makedonya
Dr. Mesut İdriz, Int. University of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Mohammad Jaber Thalji, Yarmouk
University, Ürdün
Dr. Muhammed Altaytaş, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muzaffer Üzümcü, Namık Kemal
Üni., Türkiye
Dr. Nevzat Erkan, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nimetullah Akın, Çanakkale
Onsekiz Mart Üni. Türkiye
Dr. Nizamettin Karataş, Namık Kemal
Üni., Türkiye
Dr. Nurullah Koltaş, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Salih İnci, Kırklareli Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Sefer Hasanov, Sofya Yüksek
İslam Ens., Bulgaristan
Dr. Selahattin Aktı, Çanakkale Onsekiz
Mart Üni., Türkiye
Dr. Üzeyir Durmuş, Çanakkale
Onsekiz Mart Üni., Türkiye
Dr. Mead Osmani, Araştırmacı,
Sırbistan

TÜRKİYE’DE MÜSNEDLER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARLA İLGİLİ BİBLİYOGRAFİK BİR İNCELEME

Hayati Ak*

Makale Geliş Tarihi: 4 Ağustos 2018

Makale Kabul Tarihi: 13 Ekim 2018

Öz

Hadis kitapları genellikle konularına göre veya râvi esaslı olarak tasnif edilmişlerdir. *Müsnedler*, bunlardan râvi esaslı sistemin bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türün ortaya çıkmasındaki en önemli etken; başlangıçta hadis eserlerinin, Hz. Peygamber’in (sas) hadislerinin yanında Sahâbe ve Tâbiûn görüşlerine de yer vermesidir. Hz. Peygamber’e ait olan diğerlerinden ayırmak isteyen bazı muhaddisler, sadece Hz. Peygamber’in (sas) hadislerini içeren kitaplar yazmaya başlayarak müsned türünün ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir. Bu türün ilk örneği Tayâlisi’nin (ö.204/819) *Müsned*’i olarak kabul edilirken, en meşhur örneği Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) *Müsned*’idir. Ülkemizde de müsnedlerle ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu makalede, müsnedlerle ilgili olarak ülkemizde yapılan çalışmalar incelenerek, onların tanıtımı ve bazı örnekler üzerinden içerik değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Müsned, Hz. Peygamber, Sahâbî, Ahmed b.Hanbel.

A BIBLIOGRAPHIC STUDY ABOUT THE STUDIES ON MUSNADS IN TURKEY

Abstract

Hadith books are often classified according to their topics or narrators. Musnad books are the types of narrator-based system. The most significant factor in emergence of this type is that initial hadith books gave place to the views of sahaba (companions) and tâbiûn (followers) of Prophet Muhammad (sas) in addition to his hadiths. Several muhaddithun (traditionists) who want to separate the hadiths of The Prophet from other words, pioneered the emergence of the Musnad type by writing books that only contained the hadiths of Prophet Muhammad (sas). The first example of this type is *Musnad* of Tayâlisî and the most well-known one is *Musnad* of Ahmed b. Hanbel. Several studies have been carried out on musnads in our country. The goal of this paper is to analyze, introduce and evaluate these studies.

Key words: Hadith, Musnad, Prophet Muhammad, Companions, Ahmed b. Hanbel.

Giriş

Hadis literatüründe, hadislerin râvi adlarına göre tasnif edildiği kitap türüne “Müsned” adı verilmektedir. Müsned; her bir sahâbinin ya da sonraki bir şahsın rivayet ettiği hadisleri, sıhhat derecelerine ve konularına bakılmaksızın, râvilerin adı altında bir araya getiren, râvi esaslı hadis tasnif sisteminin bir türüdür.¹

Hicrî 2. asırda Hadis alanında yazılan eserlerin büyük bir kısmı, Hz. Peygamber’in (sas) hadislerinin yanı sıra Sahâbe ve Tâbiûn’un sözlerine de yer vermekteydi. Bu durumu gören bazı muhaddisler sadece Hz. Peygamber’in (sas) hadislerini içeren eserler yazmayı düşünerek müsned türü kitapların ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir.² Bu türün önemli eserlerinin hicrî 3. asırda tasnif edildiğini söylemek mümkündür. Örneğin Esed b. Mûsâ el Ümevî (ö.212/827), Abdullah b. Mûsâ el Absî (ö.213/828) ve Ebû Bekr el-Bezzâr’ın (ö.292/905) *Müsned* adlı eserleri bu asra ait kitaplardır.³

Hicrî 3. asırdan sonra tasnif edilen müsnedlerin çoğu, ya senedsiz bir hadis kitabındaki hadislerin senedli hale getirilmesi ya da bir âlimin senedli olarak rivayet ettiği hadislerin, onun adına derlenmesiyle meydana getirilmiştir. Deylemî’nin (ö.558/1163) *Müsnedü'l-Firdevs*’i; İbn Hüsrev’in (ö.526/1132), *Müsnedü Ebî Hanîfe* gibi eserleri bu yöntemlerle yazılmış örneklerdir.⁴

Müsnedler, bir yandan kendilerinden önceki hadis çalışmalarını ilk râvilerine göre tertip etmiş diğer yandan da kendilerinden sonraki hadis kitaplarına kaynaklık etmişlerdir.⁵

Hicri 2. asrın sonu, 3. asrın başından itibaren birçok müsned yazılmıştır. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö.204/819), “ilk müsned müellifi” olarak kabul edilirken, bu türün “en meşhur eseri” Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) *Müsned*’idir.⁶ Müsnedlerde konu sınırlaması olmadığı için, hatıra gelebilen her konuda hadis bulmak mümkündür.⁷

1 Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, 17. Baskı (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 87.

2 Ali Yardım, *Hadis II*, 2. Baskı (İzmir: DEÜ Matbaası, 1992), 62.

3 Yardım, *Hadis II*, 67.

4 Yardım, *Hadis II*, 68.

5 Yardım, *Hadis II*, 63.

6 Yücel, *Hadis Tarihi*, 87.

7 Yardım, *Hadis II*, 67.

1. Türkiye’de Müsnedler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ülkemizde müsnedler üzerine yapılmış olan çalışmaları; tarih sırasına göre *kitaplar*, *tezler* ve -tercümeler de dâhil- *makaleler* olmak üzere, üç alt başlık altında ele alacağız. “Devam edenler” de dâhil, tespit edebildiğimiz bütün çalışmaların listesini verecek, ancak içerik tanıtım ve değerlendirmelerini daha önce de belirttiğimiz üzere, aktardığımız bütün çalışmalar için değil önemli gördüğümüz bazı örnekler üzerinden yapmaya çalışacağız.

1.1. Kitaplar

1.1.1. A. Kadir Evgin, *Buhari’nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî (ö.219/834) ve Müsned’i*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2004, 199 sayfa.

A. Kadir Evgin, çalışmasının amacını Humeydî’yi (ö.219/834) ve *Müsned’*ini ilim dünyasına tanıtmak olarak açıklamaktadır. Doktora tezi olarak hazırlanan ve ilgili başlık altında da yer verdiğimiz çalışma, müellifi tarafından gözden geçirilerek ve adına “Buhari’nin hocası” tabiri ilave edilerek yayınlanmıştır.

Evgin, eserinin *Birinci Bölüm’*ünde Humeydî’nin hayatı ve hadis ilmindeki yerini işlemiştir. Müellif, *İkinci Bölüm’*de Humeydî’nin *Müsned’*ini tanıtmaya çalışmıştır.

Evgin, Humeydî’nin *Müsned’*indeki hadislerin büyük bir kısmının *Kütüb-i Sitte’*ye yansıdığını tespit etmiştir. Buna göre Humeydî’den; Buhari 821, Müslim 681, Tirmizî 515, Ebû Dâvud 458, Nesâî 442, İbn Mâce de 422 hadis rivayet etmiştir.⁸ Bu tespitler, *Müsned’*in, *Kütüb-i Sitte’*nin önemli kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir. Evgin, eserin muhtevasının da *itikâd*, *ibadet*, *muâmelât* ve *ahlâk* konularından oluştuğunu belirtmiştir.

Evgin, eserini *Müsned’*deki hadislerin râvileri ve *Müsned’*in kaynaklarıyla ilgili toplam dört adet ek ile zenginleştirmiştir.

8 Abdulkadir Evgin, *Buhari’nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el Humeydî (ö. 219/834) ve Müsned’i*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004), 123.

1.1.2. Adem Dölek, *İshâk b. Râhûye (ö.238/853) ve Hadis İlmindeki Yeri*, Beka Yayınları, İstanbul, 2005, 204 sayfa.

Adem Dölek, Hadis ve Fıkıh kitaplarında, rivayetlerine ve fikhî görüşlerine sık sık yer verilmesine rağmen, İshâk b. Râhûye'nin yeterince tanınmadığını ifade ederek eserini bu sebeple telif ettiğini açıklamaktadır.

Dölek, kitabına İshâk b. Râhûye'nin yaşadığı dönem ve çevreyi tanıttığı, *Giriş* bölümü ile başlamıştır. Yazar; *Birinci Bölüm*'de İshâk'ın hayatı ve ilmî şahsiyeti, *İkinci Bölüm*'de ise önce müsnedler hakkında sonra da İshâk'ın *Müsned*'inin tanıtımı ile ilgili bilgilere yer vermiştir.

Kettâni'den, *Müsned*'in altı cilt olduğunu nakleden Dölek⁹, eksik olarak günümüze ulaşan, *Müsned*'in neşirlerini ve özelliklerini tanıtmaya çalışmaktadır. *Müsned* üzerine yapılan *Zevâid*'ler de Dölek tarafından ele alınmıştır.

1.2. Tezler

1.2.1. Doktora Tezleri

1.2.1.1. Kemalettin Özdemir, “Hadis İlminde Abd. b. Humeyd ve *Müntehab Müsnedi*”, *Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Erzurum, 1980, 128 sayfa.

1.2.1.2. Arif Alkan, “Ahmed b. Hanbel'in Hadis Anlayışı ve *Müsned*”, *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Ankara, 1997, 95 sayfa.

1.2.1.3. A. Kadir Evgin, “Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydi ve *Müsned*'i”, *Doktora Tezi*, Erciyes Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Kayseri, 1998, 209 sayfa.

1.2.1.4. Zekeriya Tüfekçioğlu, “Hadis Edebiyatında Müsnedler (Hicri İlk Üç Asır)”, *Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, SBE, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2012, 266 sayfa.

⁹ Adem Dölek, *İshâk b. Râhûye (ö.238/853) ve Hadis İlmindeki Yeri*, (İstanbul: Beka Yayınları 2005), 137.

Zekeriya Tüfekçioğlu, eserini giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşturmuştur. *Giriş*'te çalışmanın konusu, metodu ve kaynakları üzerinde durmuştur. Çalışmanın *Birinci Bölüm*'ünde müsned kavramı, müsnedlerin ortaya çıkışları, telif metodları ve çeşitleri ile müsnedler üzerine yapılan çalışmalar gibi konular üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ana gövdesini, 98 adet müsnedin tanıtıldığı *İkinci Bölüm* oluşturmaktadır. Yazar, bu bölümde tarihî sıra içerisinde önce tanıtımını yapacağı müsnedin müellifini ardından da eserini ele alıp okuyucuya kısaca bilgi vermektedir.

Yazar, müsnedlerin tanıtımında; kitabı müellifin mi öğrencilerinin mi yazdığı, kitabın günümüze ulaşmış ulaşmadığı, ulaştıysa yazma mı matbû mu olduğu, içerdiği hadis sayısı vb. konularda bilgi vermektedir.

Eserin adında parantez içinde verilen “hicri ilk üç asır” ifadesi, kanaatimizce isabetli olmamıştır. Çünkü eserde tanıtılan müsnedlerin tamamı, Tüfekçioğlu'nun da belirttiği gibi, hicrî 3. asra aittir. Bununla birlikte çalışmanın müsnedler hakkında genel olarak ve derli toplu bilgiler sunması nedeniyle, sahasında bir boşluğu doldurduğu söylenebilir. Bize göre, eserin basımının yapılarak daha geniş kitlelerin hizmetine sunulması yararlı olacaktır.

1.2.1.4. Kahraman Bulgurcu, “Ebû Ya'lâ Ahmed bin Ali el-Mevsilî (ö. 307/919) ve *el-Müsned* Adlı Eseri”, *Doktora Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Konya (*Devam ediyor*).

1.2.2. Yüksek Lisans Tezleri

1.2.2.1. Mustafa Tayyar, “Humeydî'nin *Müsned*'i ve Hadis Literatüründeki Yeri”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Ankara, 2002, 108 sayfa.

1.2.2.2. Ahmet Yılmaz, “Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Yer Alan ve Uydurma Olduğu İddia Edilen Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Konya, 2004, 275 sayfa.

1.2.2.3. Aytekin Yıldız, “Zeyd b. Ali (ö.122/739) ve *Müsned*'i”, *Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Erzurum, 2004, 107 sayfa.

Eserde Hz. Peygamber'e (sas) nispet edilen rivayetler yanında Hz Ali'ye (ra) nispet edilen mevkuf hadisler ve Zeyd b. Ali'ye (ö.122/739) nispet edilen fetvalar da vardır.

Eserin tek râvisi olan Ebû Hâlid, *Müsned*'i Zeyd b. Ali'den dinlediğini ifade etse de kendisi oldukça ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirilerde mezhep taassubu ihtimali bulunsa da *Müsned*'in (360/970)'lı yıllarda Abdulaziz b. İshâk el Bakkal (ö.363/973) tarafından cem edildiğini de¹⁰ dikkate almak gerekmektedir.

Zeyd b. Ali'nin *Müsned*'i, Zeydiyye Mezhebi'nin görüşlerini yansıtması bakımından önemlidir. Eser, bize göre hakkındaki ihtilaflar göz ardı edilmeden yararlanılması gereken bir eserdir.

1.2.2.4. Mükremin Işık, "Ebû Dâvud et-Tayâlisî (ö.204/819) ve *Müsned*'i", *Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Adana, 2008, 112 sayfa.

Çalışma, giriş dâhil üç bölümden oluşmaktadır. *Birinci Bölüm*, Tayâlisî'ye kadar hadis ilminin geçirdiği merhaleleri oluşturan *hıfz*, *kitâbet* ve *tedvin* dönemleri gibi hadisle ilgili genel bilgilerden oluşmaktadır. Bu bilgiler tekrar kabilinden sayıldığından, bir yüksek lisans tezinde bu tür bilgilerin verilmesi, bizce isabetli değildir.

İkinci Bölüm'de Tayâlisî'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. *Üçüncü Bölüm* ise Tayâlisî'nin (ö.204/819) *Müsned*'inin tanıtımına ayrılmıştır.

Tayâlisî'nin (ö.204/819) *Müsned*'inin, kendisi tarafından kaleme alınmadığı, bununla birlikte âlimlerin çoğuna göre eserin "ilk müsned" olduğu belirtilmiştir.

Tayâlisî, âlî isnad yönünden önemli bir hadisçi kabul edilmiştir. Eserindeki rivayetlerin çoğu, sema yoluyla alınmıştır. Ayrıca eserinde mükerrer hadis çok azdır.

10 Aytakin Yıldız, *Zeyd b. Ali (ö.122/739) ve Müsned'i*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2004), 39.

Müsned, Tayâlisî'nin rivayetlerinin az bir kısmını içermektedir. Tayâlisî tariki ile; Müslim 31, Tirmizî 108, Nesâî 30, İbn Mâce 18, Ebû Dâvud ise 14 hadis rivayet etmiştir.¹¹ Bu da Tayâlisî'yi, *Kütüb-i Sitte*'nin kaynakları arasında zikretmeye imkân vermektedir.

1.2.2.5. Zhumabek Akhmetov, “eş-Şâşi (ö.335/946) ve *Müsned*'i”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Ankara, 2011, 92 sayfa.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. *Giriş*'te, araştırmanın konusu, yöntem ve kaynakları üzerinde durulmuştur. *Birinci Bölüm*'de Şâşi'nin hayatı ve yaşadığı dönemin özelliklerine yer verilmiştir.

Çalışmanın *İkinci Bölüm*'ünde, Şâşi'nin (ö.335/946) *Müsned*'i tanıtılmıştır. *Müsned*'deki hadislerin sema yoluyla alındığı tespit edilmiştir. Çalışmada 21 sahâbîye ait müsnedlerin dökümü, ismi geçen sahâbînin râvileriyle birlikte verilmektedir. Bunlardan Ali b. Ebi Talib'in (ö.40/661) *Müsned*'i ile ilgili bölüm tam değildir. Çalışmada Şâşi'nin *Müsned*'inin, ismi geçen 20 sahâbînin rivayetlerini topluca görme açısından kolaylık sağladığı tespiti de yapılmıştır.

1.2.2.6. Bahadır Opus, “Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsned*'ine Yönelik Tenkitlerin Değerlendirmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Erzincan Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Erzincan, 2016, 93 sayfa.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. *Giriş*'te, çalışmanın amaç ve yöntemi; *Birinci Bölüm*'de, Ahmed b. Hanbel'in hayatı ve müsnedlere genel bakış konuları ele alınmıştır. *İkinci Bölüm*'de ise *Müsned*'e yönelik tenkitler ve değerlendirmeler konusu işlenmiştir. Ayrıca Irâkî (ö.806/1404) ve İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201) tarafından, *Müsned*'de geçip mevzû hükümü verilen 24 rivayet, İbn Hacer'in (ö.852/1449) *el-Kavlü'l-Müsedded* adlı eserindeki sıralamaya uyularak tek tek ele alınmıştır.

Ayrıca *Müsned*'e, Abdullah'ın ve Katı'î'nin ziyadeleri konusu irdelenmiş; Abdullah'ın ziyadelerinin 229, Katı'î'nin ziyadelerinin ise 4 hadis

11 Mükremin Işık, *Ebû Dâvud et Tayâlisî (ö. 204/819) ve Müsned'i*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008), 93.

olduğu görüşü tercih edilmiştir.¹² Ancak bu konuda farklı görüşler de bulunmaktadır. Mesela Ahmet Yücel, Abdullah'ın ve Katı'î'nin ziyadelerinin yaklaşık 10.000 kadar olduğunu kaydetmiştir.¹³ Dolayısıyla bu konunun ayrı bir çalışmada incelenmesi yararlı olacaktır.

Tezde incelenen son konu ise, *Müsned*'in râvileridir. Araştırmacı, *Müsned*'in, Hibetullah b. Muhammed'e (ö.524/1129) kadar tek râvisi bulunduğunu tespit etmiştir. Ancak *Müsned*'i günümüze taşıyan bu râvilerin tamamının güvenilir olduğunu¹⁴ ve bu durumun *Müsned*'e zarar vermediğini belirtmiştir.¹⁵

1.2.2.7. Ramazan Topal, “Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Yer Alan Siyer Rivayetlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi (Hicret'e Kadar)”, *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2016, 235 sayfa.

1.2.2.8. Ahmad Almohamad Alhussein, “Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ubeydullah-Nafi-İbn Ömer Tarihiyle Gelen Rivayetlerin Tedkiki”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gümüşhane Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Gümüşhane, 2017, 163 sayfa.

1.2.12. Hayyire Yüksek, “Zâhid el-Kevserî'nin *el-İmtâ* Adlı Eserinde Yer Alan *Müsnedü Ebî Hanîfe li'l-Hasen b. Ziyâd*'daki 60 Hadîs-i Şerîfin Tahrîci ve Değerlendirilmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Uşak Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Uşak, 2018, 303 sayfa.

1.2.13. Edilbek Kainazarov, “Ali el-Karî'nin *Şerhu Müsned-i Ebî Hanîfe* İsimli Eserindeki Şerh Metodu”, *Yüksek Lisans Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Konya (*Devam ediyor*).

12 Bahadır Opus, *Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsned'ine Yönelik Tenkitlerin Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, 2016), 68-73, 80.

13 Yücel, *Hadis Tarihi*, 87.

14 Bu Râvilerle ilgili bilgi için bkz. Opus, *Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsned'ine Yönelik Tenkitler*, 68-72, 76-78.

15 Opus, *Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) Müsned'ine Yönelik Tenkitler*, 80.

1.2.14. Nurullah Şeker, “İbn Hüsrev ve *Müsnedü'l-İmami'l-A'zam* Adlı Eserinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, SBE, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, İstanbul (*Devam ediyor*).

1.3. Makaleler

1.3.1. Muhammed Abdurraûf, “Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) *Müsned’i*”, Çev. Mücteba Uğur, *Diyanet Dergisi*, Cilt: XIV sayı: 1, Ocak-Şubat 1975, 21-33.

Muhammed Abdurraûf, yazısına Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) hayatını özetlemekle başlamış ardından *Müsned’in* tanıtımını yapmıştır.

Yazıda, *Müsned’in*, Sünnet’in tespitinde bir müracat kaynağı olarak hazırlandığı, hadislerin sıralanışı, *Müsned’deki* rivayet lafızları ve zayıf hadisler ile uydurma olduğu iddia edilen az sayıdaki rivayetle ilgili görüşler üzerinde durulmuştur.

Müsned’e dâhil *hadis sahîfelerinden* de bahsedilen yazıda, *Müsned’te* rivayeti olan sahâbî sayısı hatalı olarak “700’den fazla” ifadesiyle ve yine *Müsned’teki* hadis sayısı da hatalı olarak “kırk bine ulaşır” ifadesiyle verilmiştir. Ayrıca Katı’î’nin ismi de, yanlış olarak “Kutay’î” şeklinde yazılmıştır. *Müsned’te* rivayeti olan sahâbî sayısı 904, *Müsned’teki* hadis sayısı da 27.647 olmalıdır.¹⁶

Abdurraûf, yazısını *Müsned’in* önemli kültür hazinelerimizden birisi olduğu ve onunla ilgili daha fazla malumat isteyenlerin bizzat *Müsned’in* kendisine başvurmaları gerektiği düşüncelerini ifade ederek bitirmiştir.

1.3.2. Ali Yardım, “Kuzâî (ö.454/1062) ve *Müsnedü’ş-Şihâb’ı*”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, 1987, cilt: IV, 285-348.

Merhum Ali Yardım (ö.1427/2006), *Mesnevi’deki* hadisler üzerine yaptığı araştırmada Kuzâî’nin (ö.454/1062) ilim çevrelerince gereği kadar incelenmemiş bir müellif olduğuna dikkat çekmiş, bu sebeple Kuzâî ve *Müsned’ini* ilim çevrelerine tanıtmaya çalışmıştır.

16 Yücel, *Hadis Tarihi*, 87.

Yardım, *Müsned*'in, faziletlerle ilgili 897 hadis içerdiğini tespit etmiştir.

Müsnedü's-Şihâb'daki hadislerin senedlerinin hazfedilmesiyle yine Kuzâî tarafından kaleme alınan *Şihâbü'l-Ahbâr* adlı kitap da, üzerine Ali Yardım tarafından yapılan çalışmalarla birlikte, Türkçe'mize kazandırılmıştır.¹⁷

1.3.3. Bekir Kuzudişli, "Müsnedlerin Dışında Zikredilen Sahâbîler Bağlamında Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsned*'i: Ebu Hureyre Örneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Cilt: VIII, Yıl: 2010, sayı: 2, 69-95.

Bekir Kuzudişli çalışmasında, Ahmed b. Hanbel'in meşhur eserinde, bir sahâbîye ait müsned içerisinde neden başka bir sahâbîye ait rivayetlere de yer verdiğini, Ebû Hureyre (ö.58/678) özelinde incelemiştir.

1.3.4. Fuat Karabulut, "Şâfiî'nin *Risâle*'si ile Humeydî'nin *Müsned*'indeki Rivayetlerin Ortak Kaynakları Bağlamında Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, Cilt: XVI, sayı: 1, 105-129.

Fuat Karabulut, makalesinde Şâfiî ve Humeydî'nin ortak rivayetlerini incelemiş ve Şâfiî ile Humeydî'nin, eserlerini oluştururken Süfyân b. Uyeyne'nin (ö.198/814) günümüze ulaşmamış kitaplarından faydalandıklarını tespit etmiştir. Bu durumu da hadislerin ilk devirlerden itibaren yazılı kaynaklara sahip olduğuna delil getirmiştir.

1.3.5. S. Kazım Tababatai, "Ahmed'in *Müsned*'inde Şia'nın Yansımaları", *Misbah*, Yaz: 2013, Yıl: 1, sayı: 5, 57-75.

Yazar makalesine Ahmed b. Hanbel ve *Müsned*'ine yönelik övgülerle başlamakta ve buradan da sözü, *Müsned*'deki Ehlibeyt ve özellikle de Hz Ali (ra) ile ilgili rivayetlere getirmektedir.

Yazar, "Peygamber'in (sas), Ali'nin (ra) Halifeliğini Açıkça Ortaya Koyması"¹⁸ gibi alt başlıklarla düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak

17 Ali Yardım, *Şihâbü'l-Ahbâr Tercümesi*, 2. Baskı (İstanbul: Damla Yayınevi, 2007).

18 S. Kazım Tababatai, "Ahmed'in Müsned'inde Şia'nın Yansımaları", *Misbah Dergisi* 1/5 (Yaz 2013), 65.

yazarın kullandığı bazı hadisleri tahrif ettiği görülmektedir. Mesela 45 numaralı dipnot ile s. 65’te verdiği bir hadise “önderiniz” kelimesi, 59 numaralı dipnot ile s. 69 “h” maddesinde verdiği hadise “ve idarecisin” ifadesi, dipnot olarak verdiği kaynaklarda olmadığı halde, yazar tarafından eklenmiştir. Bu da, yazara olan güveni sarsmaktadır. Yahut bu durum, yazarın ideolojisini ortaya koymakta ve kaynakların ideolojik okunmasına da örnek olmaktadır.

1.3.6. V. Dmitri Yermakov, “Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde Yönetici ve Toplum”, Çev. Kudret Artikbaev, *Dini Araştırmalar*, Temmuz- Aralık 2014, cilt: XVII, sayı: 45, 188-193.

Makalede, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçen “emir”, “imam”, “halife”, “sultan” gibi kelimelerin bulunduğu hadisler belirlenerek bazı tespitlere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Makaleden anlaşıldığına göre Ahmed b.Hanbel, toplum ve yönetici konusuyla ilgilenmiş, konuyu çok yönlü olarak ele almıştır. Buna göre, Ahmed b.Hanbel’in, şeriata aykırı davranmayan devlet başkanına itaat edilmesi ancak adaletsiz devlet başkanına da, hakkın hatırlatılması fikrinde olduğu söylenebilir.

Makalede *Müsned*’in, Ahmed b. Hanbel’in şahsi görüşlerinin ve yazıldığı dönemin özelliklerinin de yansıdığı bir eser olduğuna da değinilmiştir.

1.3.7. Emine Demil, “Ebû Dâvud et Tayâlisî’nin (ö.204/819) *Müsned*’i ve Rivayet Uslûbu”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak, 2015, 399-424.

Emine Demil, makalesine Tayâlisî’nin (ö.204/819) hayatı ve ilmî kişiliğini ele alarak başlamıştır. Makalede, Tayâlisî’nin hadis otoritesi ve uzun hadisler uzmanı olduğu, ezberinden rivayette bulunduğu belirtilmiştir. Tayâlisî’nin ezberden rivayet etmesinde, o zaman Basra’da, kitaptan rivayetin hoş karşılanmıyor oluşunun etkisi olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Demil, Tayâlisî’nin kullandığı rivayet lafızlarını, rivayetlerde kullandığı şek ifadelerini ve rivayetlerdeki mübhem râviler konusunu da incelemiştir.

Haklarında açıklama yapılan rivayetlere de değinen Demil, *Müs-ned*'in, tasnif faaliyetlerinin gelişim döneminin özelliklerini yansıttığını vurgulamıştır.

Demil'in; *Müsned*'de isnadlarda görülen şek ifadeleri, senedlerde birçok mechul râvi bulunması gibi zafiyetlerin düzeltilmeden nakledilmesini, isnadların uydurma olmadığına delil göstermesi, oldukça isabetli bir yorum olmuştur.

1.3.8. Halis Demir, “Ebû Hanîfe’ye Nispet Edilen Hadis Kitapları *Kitabu’l-Âsâr ve Müsned*”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2017, cilt: X, sayı: 20, 121-144.

1.3.9. İbrahim Tozlu, “Tedvin Dönemi Müsned Hadis Çalışmalarına Genel Bir Bakış ve Hârizmî’nin *Câmiu’l-Mesânîd* Müsnedlerinin Tenkîdi”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2017, cilt: XII, sayı: 2, s. 205-240.

1.3.10. Necdet Aydoğdu, “Ebû Nuaym el-İsbehânî ve ‘*Müsne-dü’l-İmâm Ebî Hanîfe*’ Adlı Eseri Üzerine”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2017, cilt: X, sayı: 20, 213-235.

Sonuç

Müsnedlerin, bir yandan bazı âlimlerin günümüze ulaşmayan bir kısım kitaplarının muhtevasının günümüze taşınması; diğer yandan da kendilerinden sonraki eserlere kaynaklık etmesi yönünden hadis ilmine önemli bir katkı sağladığı söylenebilir.

Araştırmamız neticesinde, müsnedlerle ilgili çalışmaların genellikle akademik zorunluluklara bağlı olarak yapıldığı ve bu çalışmaların bir kısmının müsnedleri tanıtmaya yönelik olduğu, bir kısmının da müsnedlerin bazı yönlerini irdelediği tespit edilmiştir.

Aytekin Yıldız'ın "Zeyd b. Ali ve *Müsned*'i" ile Mükremin Işık'ın "Ebû Dâvud et Tayâlisî ve *Müsned*'i" adlı *Yüksek Lisans Tezleri*, müsnedleri tanıtan çalışmaların ilk örnekleri olarak karşımıza çıkarken; Bahadır Opus'un "Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine Yönelik Tenkitlerin Değerlendirmesi" adlı *Yüksek Lisans Tezi* ile V. Dmitri Yermakov'un, "Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Yönetici ve Toplum" adlı makalesi müsnedlerin bazı yönlerini inceleyen çalışmalardır. Müsnedlerin bazı yönlerini irdeleyen çalışmalarda, ağırlık noktasını Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin oluşturduğu da görülmektedir.

Emine Demil'in Tayâlisî'nin *Müsned*'indeki zafiyetlerin düzeltilmeden nakledildiğini tespit etmesi ve bu durumu isnadların uydurma olmadığına delil göstermesi, isnad sistemine yönelik bazı eleştirilere cevap olarak değerlendirilebilir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tanıtmak üzere Muhammed Abdurraûf tarafından kaleme alınan ve 1975 yılında Mücteba Uğur'un çevirisiyle *Diyanet Dergisi*'nde yayınlanan yazıdaki bilgi hataları, müsnedlere yönelik yeni çalışmaların ne kadar elzem olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Diğer taraftan S. Kazım Tababatai'nin, makalesinde hadisler üzerinde yaptığı tahrifat, tarihte hadis uydurmacılığına yol açan sebeplerden biri olan mezhep taassubunun, günümüz hadis çalışmalarına nasıl yansıdığını göstermesi bakımından ilginç bir örnektir.

Müsnedlerin râvi esaslı eserler olması, onlarla ilgili çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte müsnedler, râvi merkezli çalışmalar için önemli ve temel kaynaklardır. Kitâb ve bâb başlıklarıyla yorumlanmamış olmaları, okuyucu ve araştırmacıları belirli bir düşünceye yönlendirmemeleri, müsnedlerin değerini de arttırmaktadır. Ayrıca müsnedlerdeki hadislerin, genel olarak takti', ihtisar ve benzeri yöntemlerle bölünmemiş olması, hadislerin kendi bağlamlarında ve konu bütünlüğü içerisinde anlaşılmasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Genelde İslam, özelde Hadis ile ilgili çalışmalarda, Ahmed b. Hanbel'in dışındaki müelliflerin müsnedlerinin oldukça az kullanılıyor olması, müsnedlerden yararlanmayı kolaylaştıran yeni çalışmalara ihtiyaç duyuldu-

ğunu göstermektedir. Bu çalışmaların, müsnedlerle ilgili -seçmeci değil- bütüncül okumalardan ve ayrıntılı incelemelerden sonra yapılması gerektiği de ifade edilmelidir.

Zekeriya Tüfekçioğlu'nun "Hadis Edebiyatında Müsnedler" adlı Doktora Tezinin, muhteva yönünden geliştirilerek yayınlanması durumunda, bu sahada yapılacak yeni çalışmalara kılavuzluk edebileceğini söylemek mümkündür.

Sadece Hz. Peygamber'in (sas) hadislerini içermesi, konu sınırlaması olmaması, ayrıca üzerlerinde yeterince çalışma yapılmamış olması ve benzeri sebeplerle müsnedler, Sünnet'in tespit ve günümüze yönelik olarak yorumlanması açısından da keşfedilmeyi bekleyen hadis hazineleri konumundadır.

Kaynakça

- Abdurraûf, Muhammed. "Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) Müsned'i". Çev. Mücteba Uğur. *Diyanet Dergisi* 1, (Ocak-Şubat 1975): 21-33.
- Akhmetov, Zhumabek. *eş Şâsi (ö.335/946) ve Müsned'i*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.
- Demil, Emine. "Ebû Dâvud et Tayâlisî'nin (ö.204/819) Müsned'i ve Rivayet Uslûbu" . *Toplum Bilimleri Dergisi* 9 (17) (Ocak, 2015): 399-424.
- Dölek, Adem. *İshâk b. Râhûye (ö.238/853) ve Hadis İlmindeki Yeri*. İstanbul: Beka Yayınları, 2005.
- Evgin, Abdulkadir. *Buhari'nin Hocası Abdullah b. Zübeyr el Humeydî (ö.219/834) ve Müsned'i*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004.
- Işık, Mükremin. *Ebû Dâvud et Tayâlisî (ö.204/819) ve Müsned'i*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008.
- Karabulut, Fuat. "Şâfiî'nin Risalesi ile Humeydî'nin Müsned'indeki Rivayetlerin Ortak Kaynakları Bağlamında Değerlendirilmesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2012): 105-129.

- Kuzudişli, Bekir. “Müsnedleri Dışında Zikredilen Sahâbîler Bağlamında Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) Müsned’i: Ebu Hureyre Örneği-”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2 (2010): 69-95.
- Opus, Bahadır. *Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) Müsned’ine Yönelik Tenkitlerin Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, 2016.
- Tababatai, S. Kazım. “Ahmed’in Müsned’inde Şia’nın Yansımaları”. *Misbah Dergisi* 5 (2013): 57-75.
- Tüfekçioğlu, Zekeriya. *Hadis Edebiyatında Müsnedler (Hicri İlk Üç Asır)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Yardım, Ali. “Kuzâî (ö.454/1062) ve Müsnedü’ş-Şihâb’ı”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987): 285-348.
- Yardım, Ali. *Hadis I-II*. 2. Baskı. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, 1992.
- Yardım, Ali. *Şihâbü’l-Ahbâr Tercümesi*. 2. Baskı. İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.
- Yermakov, V. Dmitri. “Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde Yönetici ve Toplum”. Çev. Kudret Artıkbaev. *Dini Araştırmalar Dergisi* 45 (Temmuz - Aralık 2014): 188-193.
- Yıldız, Aytakin. *Zeyd b. Ali (ö.122/739) ve Müsned’i*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2004.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*.17. Baskı. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.